

НОМО FABER

Да действаш, значи да бъдеш

Лао-Дзъ

1. Трудът

Трудът е вид човешка активност, овладяване на природата от човека, нейно преобразуване за нуждите на хората. Чрез труда човек не само произвежда предмети за своя живот, той създаващ себе си. Трудът също толкова отличава човекът от животните колкото и мисленето. Той е същностна форма на човешка изява".

В труда природата не ни е дадена непосредствено. Ние я преоформяме и променяме посредством оръдията, техниката, организацията на общите човешки дейности. Поради туй и природата не се превръща директно в част на човешката кул-тура. Тя **"навлиза"** в културата, носейки белезите на човешкото трудово усилие върху себе си.

Трудът е най-интензивната връзка между хората. За да се осъществява, той изисква обединение на хората, комуникация общност на целите, координираност на действията. Затова и трудът е непосредствено общуване, както и поле на съвместни дела.

Трудът е образец на всяка дейност. Даже познанието може да се сравни с него, тъй като и то по подобие на труда има оръдия (средства) - понятия, методи, и то е процес, който с тези средства преоформя своя предмет (познаваемия свят) и го преобразува - натрупва постепенно теории, задълбочава знанието.

Но трудът е и екзистенциална същност. Той е проява на човешките на човешките

възможности, защото е не просто адаптиране на човека към света, а обратно - в труда по-скоро света се прис-пособява за нуждите на хората.

В това приспособяване на природата към човека според целите му унгарският философ и естет Дьорд Лукач вижда едно уникално съчетание на два типа процеси - телеологични (следване на цел) и причинно-следствени. Светът може да бъде обяснен както от гледна точка на целите на човека, така и от гледна точка на природните причини и следствия. Чрез труда тези две обяснения за света се обединяват.

Въпреки тези фундаментални значения на труда най-важното за отделния човек е, че чрез него ние изкарваме прехраната си. И до днес в повечето (мъртви и живи) европейски езици се различават значението на труда като активност, реализиране на човека и като тежба, изнурително бреме за насъщния, труд за хляба (Н. Бердяев). Колкото по-назад се връщаме в исто-рическото време, толкова това второ, отрицателно значение е по-отчетливо.

Примитивните народи изобщо не считат труда за ценност. В древна Елада свободните граждани не се трудят. Тежкия ръчен труд е робско задължение и няма нищо общо със сво-бодата. За християните една от визиите за Рая е, че в райското си състояние хората не работят. С други думи трудът като мъчително грижа за живота е сякаш изкупление за греховете на хората. Но в Средновековието все пак трудът не се възприема като мъка, няма само аскетично значение. Висшите, творчески форми на труда са боготворени. Та нали и Христос е бил занаятчия? И Просвещението се **"колеба е"** В
оценката за труда, идеалът за който е свободният труд, близък до играта, твор-чеството (Шилер), а предмет на критика е необходимият и изнурителен труд по принуда (Маркс).

2. Форми на труда Събирателството и лова

Най-ранните форми на труда са ловуването и събирателс-твото. Характерно за тези видове труд е, че човек не се грижи да произвежда храната си, той използва даденото

от природата наготово. Растенията и животните са още част от природата. На второ място това е труд, зависим от приложението най-вече на физическите сили на човека. Събирането на растителната храна се предоставя изключително на жените докато силните мъже, способни да следват и убиват бягащите животни, ловуват. Така трудът придобива чертите на половото разделение. Има мъжки и женски труд. Поради това и въздигането на юношите в ранг на мъже става, когато те демонстрират умение за мъжки труд. Това е инициацията - показване на силата, зрелостта в лова. Първият улов на юношата е първата му стъпка в групата на големите.

Събирателството и ловуването развиват, култивират способността за пространствено-времева ориентация на човека. Пространствената ориентация следва извивките на природния релеф, насечеността и височините. Но най-вече тя се формира в проследяването пътеките на животните, месторастежа на полезните растения.

В постоянното търсене на храна хората привикват да сменят местоживеенето си. Недостигът на храна ги кара да сменят местата на обитаване. Това е една от първите форми на човешка мобилност, динамика на живота. Възникват преселенията - един от най-важните фактори за продължаване съществуването на човешката цивилизация. При тази първа форма на живот се развива познанието, например разпознаването на стотици видове растения с полезните им качества или животни с техните навици.

Много от приемите на мисленето, включително и в античната наука, носят отпечатъка на първите трудови занимания на човека. Алгоритъмът, пътят на размишленията наподобява ловуването - наблюдаване на обекта, изчакване, обкръжаване (постепенно навлизане в същността) и действителното му хващане (схващане).

Аграрният труд

Независимо, че този труд господства в цивилизацията близо 10000 г., и днес земеделието и скотовъдството са основни занимания на по-голямата част от човечеството. В тях за първи път трудът не е овладяване на готовите продукти на майката-природа. Растенията и животните се създават от хората, израстват под

техните грижи. Опитомяването на животните напомня с някои от прийоми си възпитанието в родовете. В отглеждането на растенията пък сякаш виждаме как се култи-вират фактори, подобни на тези при отглеждането на човешките деца - въздух, светлина, храна (естествени торове), вода. Растенията и животните стават произведения. Следователно са-мата природа започва не просто да се възпроизвежда, но и да бъде произвеждана. Тя става природа-култура. Не е случайно, че първото понятие за култура е именно агрикултурата - **"опитомяването"** на земята.

Аграрният труд прави природата подръчна, човек борави с нея, използва инструменти за да я обработва. Тук се изискват не само умения и физическа сила както при ловците, но и упорит труд. Трудът става навик поради постоянството и еднообразието му.

Вярно, че и при аграрния труд човек не е напълно зависим от себе си. Природните бедствия, сушавите години или гра-душките поразяват реколтата. Трудът зависи и от сезоните, ритъмът на аграрното време следва природното време, време-то на природните кръговрати. Никой не сее през зимата, никой не жъне през пролетта. Но в сравнение с ролята на случайност-та, на шанса или природната зависимост при лова и събира-телството, тук земеделският труд създава по-голямо чувство за автономност на човека, за самостоятелност.

Не по-малко важно е, че чрез този вид труд хората започват да водят уседнал живот, живот покрай нивите и местата за отглеждане на животни. Това е причина за едно специфично човешко явление - одомашняването. Човекът започва да строи домове, при това все по-трайни. Създава се културата на бита. Благодарение на уседналостта става възможна стабилната организация на обществото, организирането на обучението на децата, празниците. Самият факт на земеделската дейност съ-действа за създаването на семейства. В домовете е лесна гри-жата за повече деца.

И все пак аграрният труд въпреки положителните си ха-рактеристики е бавен, муден труд. В земеделието промените стават мъчително, оръдията на труда се променят незначител-но през вековете. Аграрният тип общества имат нисък темп на развитие и на исторически промени.

Занаятите

Селският, аграрен труд не се отличава съществено при различните хора. Условието на този труд са еднакви. Земята, климатът, болестите по растенията и животните са еднакви за всички. Еднакви са и произведените продукти, плодовете зърното, отгледаните животни.

Занаятчийският труд е индивидуален, специфичен. Ценност са индивидуалното занаятчийско умение и изкуствеността.

Затова не е случайно, че жизнената среда на този труд е градът. Градът е социално пространство, в което хората живеят все по-изолирано един от друг - място, различно от родната община на село.

Занаятчийският труд е умел, той е изкуство. Най-умело е-боравенето с оръдията на труда, това умело боравене е него-вият най-голям капитал. При занаятите нараства до такава степен личното самосъзнание за уникално, индивидуално майсторство, че ако се позовем на едно свидетелство на Марк Блок - занаятчията е можел да зададе въпрос, немислим за селяните: **"дали оръдията на труда са дело божие или дело на собствените му ръце"**.

Занаятчийският труд е пръв предвестник на професионализ-ма в работата. Занаятчията е здраво **"прикрепен"** към това, което умее. Той е личност именно с тази си специфична дейност и изкуственост. За разлика от по-късния индустриален труд, където поради рационалната елементарност на действията, работещите не са незаменими (което пък е основа на едно трудо-во "митарство"), при занаятчийския вид дейност майсторът е сякаш прикрепен към делото, оръдията, уменията си. Те са си негови завинаги, тъй както си има точно негови клиенти (клиентът е индивидуален, а не масов потребител), както е негово и мястото му в йерархията на занаятчийския еснаф. С това той е също така сраснат, както селянина, но не с природата, а със самоценния си собствен труд.

Индустрията

След първата половина на XVIII в. трудът търпи осезаеми изменения. В сравнение с периодите на аграрния труд, за по-малко от два века и половина темповете на ускорение на трудова активност не просто нарастват, те непрестанно ескалират. Причините за това са няколко.

1. активизиране на субекта на труда - човека, поради стремежа за по-голяма печалба от дейността му, за допълнителни доходи и удовлетворяване на все по-разнообразните потребности.

2. Свързването на живия човешки труд с този на машините. Машините не просто са **"продължение на тялото"** на работещия човек. Те отчасти - а понякога и напълно - го заместват в уменията му. Нещо повече, машините въплъщават организацията на труда. Това, което хората постигат в разделението на труда си, като си разпределят функциите, за да постигнат накрая общия продукт, е вложено и в механиката на машината. Нейните части действат координирано, по определен ред и с определени функции, за да се произведе накрая нужния продукт. Машината е копие на съвместната кооперирана дейност, в което копие обаче хората са заменени от механични елементи, изпълняващи техните функции. Тази връзка на машината с модела на общо организираното произвеждане от хората. Маркс нарича **машинерия**, т.е. машината като начин на човешко организиране на дейностите.

3. Индустриалният труд е извънредно рационализиран, осмислен. Той е калкулиран, **"пресметнат"** труд, защото изисква непрекъснати сметки на разходите за производство, на паричните запаси, на това, което може да се спечели и вложи най-удачно. Немският социолог Макс Вебер счита, че тази рационална организация на труда е следствие на определен морал.

Отношението на всеки към труда като към задължение, пестеливостта, самообладанието и разбира се стремежът към производителност са онези морални стойности, които, съчетаени с възможностите на техниката, правят индустриалния труд печеливш.

4. Индустриалният труд е основан на тясната връзка на техническото и научно развитие. Голямата разлика на труда в предишните епохи и този в епохата на Новото време е, че техниката на модерната цивилизация постоянно се обновява вследствие на успехите особено на математическите и експерименталните науки. Стопанското приложение на научните открития, предметяването им в техниката е свидетелство, че индустриалният труд е наистина рационален, че в новата цивилизация се изчисляват не само непосредствените разходи, а и тези за наука и образование, които в бъдеще донасят много по-големи печалби.

5. И накрая в новата форма на труда проличава и неговата информационна наситеност. Днес е немислимо каквото и да е модерно производство без употребата на компютри, на електронни информационни системи, които в достъпна за специалните форми съдържат информация за всички значими за модерното производство икономически процеси.

3. Техниката

Техниката е свидетелство за силите на човека, за изобретателността му в "общуването" с природата. Между себе си и природата човекът е изградил един изкуствен свят - този на оръдията на труда, на машините. Човекът е усвоявал природата по-добре именно чрез тях, индиректно, а не пряко. Техниката е свидетелство за това, че пътищата към успеха могат да бъдат и заобиколни. Тя непрестанно напомня поуката от старата приказка за онзи, който се катерил на дървото за да обере зрялата круша, а друг го изпреварил, като просто я обрулил с прът отдолу.

Историята на техниката е история на деликатните отношения на човека и природата. В нея ние виждаме понякога повече образите на природното, а понякога на човешкото.

Първото "оръдие на труда" са естествените ни органи - ръцете, краката, тялото. Срещу природата човек използва това, което самата тя е създала. Това важи и за случайно намерените остри камъни и кости на умрели животни, с които примитивните

хора са убивали при ловуването. Това в известна степен важи и за ползваните при обработка на земята опитомени животни (живите оръдия на труда). Но макар и да ползвал в известна степен готови природни същества за целите си, човекът ги ползвал не според природното им предназначение. Кучето наистина лае срещу други животни, но не **"пази"** по природа. Конят наистина бяга бързо, но в натурата му не е заложено да **"скъсява"** разстоянията за човека. Използването на природните същества, предмети и т.н. за целите на труда е вече част от техническите замисли на хората.

На второ място трябва да се каже, че в същинския смисъл на думата естествените органи на човека не са технически органи. Техниката е сфера на оръдия, предмети, организми и т.н., които не са част от самия човек, а негов придатък, съзнателно придаван към човешката телесност заради успеха на делата му. Техниката е съзнателно създавана инструментална реалност, реалност-средство. Макар и човек да използва ръцете си, за да създава неща - те не са просто средство, те винаги остават част от човешкото цяло, от тялото на личността.

Разбира се при използването на техническите средства човек влага своите знания и умения. Не случайно в старата гръцка дума **"техне"** се съчетават знанието и уменията. Техниката продължава тялото на човека, но съобразно уменията му. Нейното приложение е изява на тези умения.

Това важи особено за ръчните оръдия на труда. До края на XVII в. това са били в най-голяма степен оръдията, които човек е използвал. Такова е ралото, колелото, иглата и много други. В ръчните оръдия на труда личи начина им на приложение. Личи как се борави с тях. Немският философ Хайдегер, който до края на живота си е запленил от стародавното, от традициите, интерпретира техническите оръдия като подръчност, свързаност с движенията и уменията на ръцете, с боравенето.

Това е и реакция срещу нахлуващата в нашия век нова форма на техника - машината. Независимо, че машините копират човешките действия, те вече имат самостоятелен живот. Те действат и когато човек го няма, стига да са запазени с енергия и да не са развалени. При машините уменията на човека са превърнати в алгоритъм на действията, в последователна смяна на функции, т.е. в последователно привеждане в движение на все нови и нови части. Машините по-скоро отразяват обществената организация на труда на хората, отколкото индивидуалното им майсторство. Машините тиражират рационалното дело, те са в своето предназначение еднотипни. Машините се произвеждат именно като унифицирани форми на организацията на труда.

Действително през Просвещението, опиянени от възможностите на техниката и възплътения в нея разум, философите сравняват човека с машина (Ламетри). Техниката действително е плод на разума. Но това ни най-малко не означава, че човекът иска да бъде машина. Създавайки машините хората започват да сравняват действията си с техните. В много случаи резултатът от сравнението не е в полза на хората. Днешното време е ускорено. То е отказ от космическия и божествен цикъл на нещата. На това време повече кореспондира динамиката на машинните действия, отколкото действията на хората.

Но за сметка на това машинните действия нямат контекст. Макар и по поръчка на хората, тези действия се осъществяват механично и еднообразно, защото в тях няма смисъл, а ред. Машините са оръдия на труда, чиито контекст на приложение може да се сменя само от хората.

Не е случайно, че сред техническите средства през ХХ в. се появиха роботите. За много от нас те са по-скоро герои от фантастичната литература, а не реалност. Има роботи машини, ползвани в индустрията, които наподобяват на машините - автомата. Разликата между старата механична индустрия и тази на автоматиката е, че в автоматичното производство машините осъществяват пълния му цикъл, т.е. произвеждат изцяло продуктите - от начало до край. Ролята на човека е сякаш само да пусне в движение машините и да контролира процесите отвън.

Роботът възплъщава едно ново разбиране за техниката. То-ва е разбирането за индивидуалната машина, машина с човешко лице. Така той е също техника, но по-скоро алтернатива на обичайната техника. Той по качества се приближава до човека, може да му бъде дори приятел.

Пътят на техниката свидетелства за преход от техника, която има по-скоро природен характер, през техника, която има неутрален (отчужден) характер (механичната техника), към техника с човешки облик (роботите). Очовечаването на техниката се демонстрира и от компютрите, онези машини, които са като че ли най-близо до човека с тяхното изкуствено "съзнание" и мигащите като очи екрани.